ZDZISŁAW GROCHOWSKI
Instytut Ekonomiki Rolnej
Warszawa

DOCHODOWOŚĆ GOSPODARKI ZESPOŁOWEJ I PRZYZAGRODOWEJ SPÓŁDZIELNI PRODUKCYJNYCH

Gospodarka zespołowa spółdzielni produkcyjnej nie obejmuje ani całego obszaru użytków rolnych spółdzielni, ani pełnego cyklu produkcji zapoczątkowanej na gruntach zespołowych. Część ziemi spółdzielczej, tzw. działki przyzagrodowe, jest uprawiana bądź indywidualnie, bądź nawet zespołowo, lecz na prywatny rachunek członków spółdzielni, część pastwisk zespołowych użytkowana jest przez inwentarz przyzagrodowy, część produkcji roślinnej wytworzonej na gruntach zespołowych jest w dalszym ciągu przetwarzana poza zasięgiem gospodarki zespołowej — na działkach przyzagrodowych.

Zarówno gospodarstwo zespołowe, jak i działki przyzagrodowe nie są z osobna wzięte pełnymi warsztatami rolnymi. Gospodarstwa te bowiem nawzajem się dopełniają i dopiero łącznie stanowią pełny warsztat rolny. Między tymi gospodarstwami istnieje obustronny obrót wewnętrzny produktami rolnymi. Gospodarstwo zespołowe oddaje część niezakończonej produkcji roślinnej do dalszej produkcji na działkach, te z kolei przekazują część wytworzonego obornika na pola gospodarki zespołowej. Poza tym, już raczej jednostronnie, gospodarka zespołowa spełnia różne funkcje usługowe w stosunku do gospodarstw przyzagrodowych. Usługi te polegają na wydzielaniu pastwiska dla inwentarza przyzagrodowego na gruntach zespołowych, na dostarczaniu środków produkcji (koni, traktorów), często razem z obsługą, dla wykonywania prac na działkach lub dla osobistego użytku członków. Pewnego rodzaju pośrednim świadczeniem na rzecz działek jest fakt prawie wyłącznego lub przeważającego obciążenia podatkami i obowiązkowymi dostawami gospodarki zespołowej [1].

Uchwycenie ilościowe i wartościowe wzajemnej wymiany produktów między obu formami gospodarstw oraz usług gospodarki zespołowej dla przyzagrodowej jest dosyć trudne, tym bardziej że wiele produktów

[1] Świadczenia na rzecz państwa gospodarki przyzagrodowej, jeśli istnieje zespołowa produkcja zwierzęca, obejmują tylko podatek w symbolicznej raczej wysokości (od 100—150 zł).

i usług, z których korzystają działki przyzagrodowe, nie jest w ogóle ewidencjonowane, a tylko w nielicznych spółdzielniach występuje odpłatność świadczeń i pełne rozliczenie finansowe między gospodarką zespołową a przyzagrodową.

Rozliczenie finansowe między gospodarką zespołową a członkami dotyczy najczęściej podziału dochodu w gotówce i ważniejszych produktach rolnych, nie obejmuje natomiast (lub nie wszędzie obejmuje) pastwiska, produktów ubocznych, takich jak słoma i liście buraczane, często zielonek, a nawet siana łąkowego (łąkę wydziela się czasem członkom do indywidualnego zbioru). Produkty te nie ujmowane w ewidencji pomniejszają niesłusznie wartość produkcji gospodarstwa zespołowego. Z drugiej strony, zarówno nakłady na te produkty, jak również bezpośrednie usługi w postaci nakładów pracy żywej i środków produkcji na rzecz działek, powiększają nakłady gospodarki zespołowej i powodują, że ewidencyjne wyniki produkcyjno-finansowe tej gospodarki mogą być znacznie niższe od rzeczywistych.

Zarówno wymienione wyżej braki w obliczaniu wyników gospodarowania, jak i nieobejmowanie całej produkcji spółdzielczej przez gospodarkę zespołową, powodują, że wyniki te nie są porównywalne z wynikami chłopskiej gospodarki indywidualnej. Bezpośrednio porównywalne są jedynie wyniki produkcyjne w postaci plonów i mleczności krów. Wszelkie inne mierniki produkcyjne (struktura zasiewów, rozmiary produkcji roślinnej i zwierzęcej na 1 ha, produkcja towarowa) i finansowe (dochody na 1 ha i na rodzinę) są nieporównywalne. Porównywanie wyników spółdzielczej i indywidualnej gospodarki jest niezbędne dla oceny społecznej efektywności obu form gospodarki w rolnictwie.

Zagadnienia metod analizy wyników gospodarczych i finansowych oraz kosztów i opłacalności produkcji gospodarki zespołowej są w zasadzie opracowane. Analizę wyników produkcyjnych i finansowych — na tyle na ile pozwalają dane zawarte w rocznych sprawozdaniach spółdzielni — przeprowadza się u nas na podstawie danych masowych już od szeregu lat. Dane tej analizy mówią o tempie i kierunkach zmian zachodzących w gospodarce zespołowej, nie mówią jednak o wynikach całej gospodarki spółdzielczej.

Aby przynajmniej częściowo wypełnić lukę w znajomości ekonomiki gospodarstwa przyzagrodowego, przeprowadzono w IER w 1958 r. badania ankietowe w około 180 gospodarstwach przyzagrodowych w 12 spółdzielniach produkcyjnych [1].

Badania te posłużyły do pierwszej próby opracowania zagadnień głównie metodycznych [2]. W artykule niniejszym chcemy zatrzymać się przede wszystkim na zagadnieniach opłacalności gospodarki przyzagro-

[1] W spółdzielniach tych prowadzone są również badania kosztów i opłacalności produkcji. Dane dotyczące tych spółdzielni oraz ich wyniki produkcyjne i finansowe zawarte są w artykułach autora zamieszczonych w Zagadnieniach Ekonomiki Rolnej nr 5, 1958 i nr 1, 1959.

[2] W oparciu o wypracowane metody przeprowadzone będą w roku 1959 badania reprezentatywne działek w większej liczbie spółdzielni produkcyjnych, co pozwoli na opracowanie wskaźników, za pomocą których można by na podstawie dostępnych danych określać wyniki produkcyjne i finansowe całej gospodarki spółdzielczej.

dowej, zespołowej i spółdzielczej jako całości, a w związku z tym również na zagadnieniach poziomu produkcji i nakładów.

Metodę analizy badanych zagadnień omówimy na przykładzie spółdzielni produkcyjnej Wyszatyce w pow. Przemyśl, woj. rzeszowskie, a następnie rozpatrzymy wyniki gospodarki zespołowej i przyzagrodowej wszystkich badanych spółdzielni.

Ogólne dane dotyczące badanej spółdzielni Wyszatyce, w szczególności zaś przeciętnej działki przyzagrodowej, przedstawiają się następująco:

obszar użytków rolnych (łącznie z działkami)		154 ha
ilość rodzin		24
obszar użytków rol. na rodzinę		6,41 ha
ogólna powierzchnia jednej działki		0,50 „
z tego użytków roln.		0,41 „
zasiewy na działce:	ziemniaki	0,25 „
	buraki pastewne	0,10 „
	zielonki	0,05 „
	inne	0,01 „
pogłowie zwierząt na działce:	bydło	2,7 szt.
	w tym krów	1,8 „
	trzoda	2,5 „
	drób	17,0 „
	owce	0,4 „

Tabela 1 przedstawia dane dotyczące ilości i wartości[1] produkcji otrzymanej przez gospodarstwo przyzagrodowe z gospodarki zespołowej i wytworzonej na działce oraz podział tej produkcji.

Kolumna 3 tabeli obejmuje produkty roślinne otrzymane z gospodarki zespołowej, kol. 4 — produkty roślinne i zwierzęce wytworzone na działce. Część otrzymanych i wytworzonych na działce produktów została zużyta w procesie produkcji (kol. 5), reszta stanowi produkcję gotową (kol. 9). Na produkcję gotową, jaką dysponuje działka, składają się produkty otrzymane w tej samej postaci z gospodarki zespołowej (w naszym przykładzie zboże i słoma) oraz produkty przetworzone lub wytworzone na działce. Wartość produkcji gotowej pochodzącej bezpośrednio z gospodarki zespołowej wynosi 7 676 zł, wartość produkcji gotowej przetworzonej i wytworzonej na działce 14 847 zł (kol. 9). Wartość produkcji gotowej przetworzonej na działce równa się tej części wartości produkcji otrzymanej z gospodarki zespołowej, która została zużyta do dalszej produkcji na działce. Wartość ta wynosi w badanej spółdzielni 4 320 zł (kol. 5). Ponieważ jednak działka oddaje również część produkcji, a mianowicie obornik (kol. 8), gospodarce zespołowej, to wartość produktów otrzymanych (4 320 zł) pomniejszamy tu o wartość produktów przekazanych gospodarce zespołowej (1 200 zł). W rezultacie wartość produkcji gotowej przetworzonej na działce wynosi 3 120 zł (4 320—1 200), wartość produkcji gotowej wytworzonej na działce 11 727 zł (14 847—3120).

[1] Wartość produktów towarowych liczono według cen realizacji, a dla pozostałych produktów przyjęto następujące ceny za 1 q: buraki pastewne 30 zł, siano łąkowe 60 zł, siano koniczyny 80 zł, zielonki 10 zł, słoma 15 zł, obornik 12 zł. Produkty o charakterze towarowym, lecz zużywane w gospodarstwie, liczone były według cen zbliżonych do państwowego skupu rynkowego.

Tabela 1

Ilość i wartość oraz podział produkcji w gospodarce przyzagrodowej spółdzielni Wyszatyce

(w przeliczeniu na jedno gospodarstwo przyzagrodowe)

Produkt	Jednostka miary	Produkty z gospodarki zespołowej	Produkty wytworzone na działce	Podział produktów: zużycie produkcyjne	konsumpcja	sprzedaż	przekazano gosp. zesp.	Produkcja gotowa
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Pszenica	q	16,3		3,5	1,5	11,3		12,8
Inne zboża	„	15,0		6,4	1,5	7,1		8,6
Ziemniaki	„		42	31,6	9,8	0,6		10,4
Buraki pastewne	„		40	40,0				
Siano	„	23,0		23,0				
Zielonki	„	30,0	16	46,0[a]				
Słoma	„	40,0		27,8		12,2		12,2
Warzywa	zł		200		200			200
Mleko	l		4 340	500	1 270	2 570		3 840
Żywiec wołowy	kg		182		2	180		182
„ wieprzowy	„		235		92	143		235
„ barani	„		5		1	4		5
Wełna	„		0,3		0,3			0,3
Drób	szt.		10		1	9		10
Jaja	„		712		165	547		712
Obornik	q		200	100			100	
Wartość ogółem	zł	10 620	21 667	9 940	6 331	16 192	1 200	22 523
w tym gosp. zespoł.	zł	10 620		4 320	795	6 881[b]		7 676
gosp. przyzagrod.	zł	—	21 667	5 620	5 536	9 311	1 200	14 847

[a] Przy braku pastwiska (przynajmniej do chwili sprzętu siana z łąk) ilość skarmianych zielonek na 2,7 sztuk bydła jest zbyt niska. Prawdopodobnie ilość zielonek pobranych z gospodarstwa zespołowego była znacznie większa niż ta, którą udało się zewidencjonować.

[b] W wartości tej 1 376 zł stanowi różnicę między ceną według której były liczone produkty ze spółdzielni (zboże, słoma) a ceną realizacji tych produktów przez działki przyzagrodowe.

W ostatecznym rachunku w wartości produkcji gotowej, jaką rozporządza działka (22 523 zł — kol. 9), 10 796 zł stanowi wartość produktów z gospodarki zespołowej i 11 727 zł wartość produktów wytworzonych na działce.

Ilość i wartość produkcji gotowej z gospodarki zespołowej i przyzagrodowej w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych całej gospodarki spółdzielczej przedstawia tab. 2.

Tabela 2

Ilość i wartość produkcji gotowej z gospodarki zespołowej i przyzagrodowej na 1 ha

Produkt	Jednostka miary	Gospodarka zespołowa		Gospodarka przyzagrodowa[a]	Razem spółdzielnia
		ogółem	przekazano na działki		
Pszenica	q	3,9	2,5	2,0	3,4
Inne zboża	„	4,0	2,3	1,3	3,0
Ziemniaki	„			1,6	1,6
Siano	„	3,6	3,6		
Słoma	„	6,2	6,2	1,7	1,7
Zielonki	„	4,6	4,6		
Inne prod. roślinne	zł	1 561		31	1 592
Mleko	ltr.	102		598	700
Żywiec wołowy	kg	10,2		28,3	38,5
„ wieprzowy	„	19,1		36,7	55,8
„ barani	„			0,8	0,8
Wełna	„			0,1	0,1
Drób	szt.			1,6	1,6
Jaja	„			111,0	111,0
Obornik	q		—15,6		
Wartość	zł	4 843	1 683	3 510	6 670

[a] Dane z gospodarki przyzagrodowej w przeliczeniu na 1 ha użytków gospodarki spółdzielczej wynikają z danych tabeli 1 pomnożonych przez 24 (liczba działek) i podzielonych przez 154 (liczba ha użytków rolnych spółdzielni).

Wartość produkcji gotowej (z tabeli 2) realizowanej przez działki (3 510 zł) pomniejszamy o wartość produktów pobranych ze spółdzielni (1 683 zł). W rezultacie wartość produkcji gotowej wytworzonej na działkach wynosi w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych gospodarki spółdzielczej 1 827 zł, zaś w gospodarce zespołowej 4 843 zł. Produkcja zespołowa stanowi więc 72,7%, produkcja na działkach 27,3% łącznej produkcji spółdzielni.

Do obliczenia opłacalności produkcji na działkach trzeba znać nakłady poniesione na tę produkcję. Ustalenie wydatków pieniężnych jest rzeczą stosunkowo łatwą. Trudniejsze nieco jest ustalenie nakładów na produkcję przyzagrodową poniesionych przez gospodarkę zespołową oraz amortyzacji środków produkcji. W tym ostatnim przypadku wchodzą w rachubę tylko budynki gospodarcze na działce. Ze względu na raczej zaniżoną wartość budynków w polisach ubezpieczeniowych PZU, przyjęliśmy w badanej spółdzielni szacunkową wartość budynków równą 60 000 zł. Przyjmując stopę amortyzacji w wysokości 2% rocznie koszty amortyzacji na każdej działce wyniosą 1 200 zł. Nakłady pracy na działce zostały obliczone normatywnie na podstawie zapotrzebowania pracy na działce przy uprawie roślin i obsłudze inwentarza. W badanej spółdzielni przeciętne nakłady pracy na produkcję w gospodarstwie przyzagrodowym wynoszą rocznie 205,5 dnia roboczego.

Nakłady gospodarstwa zespołowego poniesione na produkcję z działek wynoszą (w przeliczeniu na jedną działkę) 680 zł oraz 13,3 dnia roboczego. Nakłady te, związane głównie z zespołową uprawą działek, świadczone były bezpłatnie. Przy obliczaniu faktycznej opłacalności jednej i drugiej gospodarki nakłady te musimy oczywiście odjąć od nakładów gospodarki zespołowej i obciążyć nimi działki.

Tak więc łączne nakłady pracy, na działce wynoszą 218,8 dnia roboczego (205,5 + 13,3).

Nakłady pieniężne na produkcję i amortyzacja w gospodarce przyzagrodowej (na 1 działkę) kształtują się następująco:

nasiona	145 zł
nawozy mineralne	—
pasze kupne	284 „
zakup prosiąt i kurcząt	581 „
amortyzacja	1 200 „
ubezpieczenia	362 „
nakłady gosp. zespołowej	680 „
inne wydatki pieniężne	105 „
razem	3 357 zł

Ponieważ wartość produkcji gotowej wytworzonej na działce wynosi 11 727 zł, to dochód globalny (nowo wytworzona wartość) stanowi 8 370 zł (11 727—3 357), a w przeliczeniu na 1 dzień pracy 38,25 zł.

Tabela 3

Dochodowość i opłacalność gospodarki zespołowej, przyzagrodowej i całej gospodarki spółdzielczej w spółdzielni Wyszatyce (mierniki dochodowości podane są w przeliczeniu na 1 ha uż. roln. całej gospodarki spółdzielczej).

Wyszczególnienie	Gospodarka zespołowa	Gospodarka przyzagrodowa	Razem gospodarka spółdzielcza
Dochód surowy *zł/ha*	4 843	1 827	6 670
Nakłady pieniężne *zł/ha*	1 303	523	1 826
Nakłady pracy *dni/ha*	37,4	34,1	71,5
Umowna opłata pracy *zł/ha*	1 496	1 364	2 860
Razem nakłady *zł/ha*	2 799	1 887	4 686
Dochód czysty brutto *zł/ha*	2 044	—60	1 984
Dochód globalny brutto *zł/ha*	3 504	1 304	4 738
Świadczenia *zł/ha*	230	17	247
Dochód czysty netto *zł/ha*	1 814	—77	1 737
Dochód globalny netto *zł/ha*	3 310	1 287	4 491
Akumulacja *zł/ha*	583	—	583
Dochód podzielny *zł/ha*	2 727	1 287	3 908
Rentowność produkcji *%*	73,0	—3,1	42,3
Dochód globalny brutto na 1 dzień *zł*	94,6	38,2	66,3
Dochód podzielny na 1 dzień *zł*	72,9	37,7	54,6
Ilość dni na rodzinę	239,7	218,8	458,5
Dochód globalny netto na rodzinę *zł*	21 217	8 250	29 467
Akumulacja na rodzinę *zł*	3 737	—	3 737
Dochód podzielny na rodzinę *zł*	17 480	8 250	25 730

Dane dotyczące dochodowości i opłacalności gospodarki zespołowej i przyzagrodowej oraz całej gospodarki spółdzielczej przedstawia tabela 3.

W tabeli tej dla obliczenia kosztów przyjęto wycenę jednego dnia pracy w wysokości 40 zł. W dochodzie surowym gospodarstwa zespołowego mieszczą się również świadczenia w obowiązkowych dostawach, produkty te bowiem policzone tu są według cen skupu wolnorynkowego. Świadczenia w obowiązkowych dostawach obliczono z różnicy cen skupu wolnorynkowego i cen obowiązkowych dostaw. Świadczenia te łącznie z podatkiem uwidocznione są w tabeli w pozycji „świadczenia".

Jeśli chodzi o akumulację, to podajemy ją tylko dla gospodarki zespołowej. Akumulacja ma również miejsce na działkach, lecz w większości nie nosi ona charakteru produkcyjnego (głównie budownictwo mieszkaniowe). Rentownością produkcji nazwaliśmy procentowy stosunek dochodu czystego brutto do kosztów własnych.

Dane dotyczące wyników produkcyjnych gospodarki zespołowej i przyzagrodowej 12 badanych spółdzielni przedstawia tabela 4.

Tabela 4

Wartość produkcji gotowej z gospodarki zespołowej i przyzagrodowej w przeliczeniu na 1 ha uż. rol. gospodarki spółdzielczej i jedną rodzinę

Lp.	Spółdzielnia	Powiat	Ilość ha uż. rol. na rodzinę	Wartość produkcji gotowej					
				na 1 ha zł			na 1 rodzinę tys. zł		
				z gosp. zesp.	z działek	razem	z gosp. zesp.	z działek	razem
1	Kotowo	Śrem	13,7	2 751	751	3 502	37,7	10,3	48,0
2	Lubiatówko	„	12,1	2 484	1 028	3 512	30,0	12,4	42,4
3	Brześnica	„	10,3	3 734	1 167	4 901	38,4	12,0	50,4
4	Wilkowice	Rawa	7,9	4 135	1 187	5 322	32,6	9,3	41,9
5	Paprotnia	„	7,5	3 241	1 163	4 404	25,3	8,7	34,0
6	Wyszatyce	Przemyśl	6,4	4 843	1 827	6 670	31,0	11,7	42,7
7	Studzianki	Rawa	5,8	2 304	1 548	3 852	13,3	9,0	22,3
8	Ostrów	Przemyśl	5,8	3 550	1 430	4 980	20,6	8,3	28,9
9	Siennów	Przeworsk	4,8	3 370	2 014	5 384	16,2	9,7	25,9
10	Biała Rawska	Rawa	4,7	4 593	2 057	6 650	21,6	9,7	31,3
11	Sietesz	Przeworsk	4,4	3 951	2 403	6 354	17,4	10,6	28,0
12	Mirocin	„	4,3	6 587	2 608	9 195	28,3	11,2	39,5

Badane spółdzielnie ustawione są w tabeli 4 w kolejności malejącej ilości ha użytków rolnych całej gospodarki spółdzielczej (zespołowej i przyzagrodowej) na jedną rodzinę spółdzielczą.

Z danych tabeli 4 wynikają następujące stwierdzenia:

a) wartość produkcji gotowej z działki jest niezależna od ilości ziemi w spółdzielni przypadającej na rodzinę [1]; w związku z tym wartość

[1] Wszystkie badane spółdzielnie gospodarują wg statutu zbliżonego do typu III lub II.

tej produkcji w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych całej gospodarki spółdzielczej maleje w miarę wzrostu ilości ha uż. rol. na rodzinę;

b) wartość produkcji gotowej z gospodarki zespołowej, a tym samym i z całej gospodarki spółdzielczej, wzrasta na jedną rodzinę i maleje na 1 ha w miarę wzrostu ilości ha użytków rolnych na rodzinę [1].

Jak wynika z powyższych stwierdzeń, rozmiary produkcji gospodarki przyzagrodowej, a tym samym i całej gospodarki spółdzielczej, pozostają w ścisłym związku z ilością ha użytków rolnych przypadających na jedną rodzinę spółdzielczą. Im większy obszar przypada na rodzinę, tym większą wagę w całości produkcji spółdzielczej będzie miała produkcja zespołowa i na odwrót. Z rozmiarami produkcji w obu gospodarstwach związana będzie zarówno wielkość nakładów, jak również opłacalność i dochodowość produkcji. Ponieważ przy analizie tych zagadnień trudno jest w artykule operować danymi ze wszystkich badanych spółdzielni, uzasadnione będzie wyodrębnienie grup spółdzielni w zależności od ilości ziemi przypadającej na jedną rodzinę.

Pod względem wielkości obszaru użytków przypadających na rodzinę wyróżniają się spośród badanych 12 spółdzielni trzy grupy: od 4,3 do 4,8 ha, od 5,8 do 7,8 ha i powyżej 10 ha. Ze względu jednak na zbyt małą liczebność tych grup, a w związku z tym większą możliwość przypadkowych zniekształceń danych, wyodrębnimy tylko dwie grupy, a mianowicie grupę 5 gospodarstw powyżej 7,5 ha i grupę 7 gospodarstw poniżej 6,4 ha na rodzinę. Przeciętny obszar uż. rol. na rodzinę wynosi w I grupie 10,3 ha, w II grupie 5,1 ha. Pod względem struktury społeczno-ekonomicznej I grupa odpowiada (wg terminologii IER) gospodarstwom średniackim mocnym, II grupa — średniackim słabszym.

W I grupie znajdują się 3 spółdzielnie poznańskie i 2 łódzkie, w II grupie — 5 spółdzielni rzeszowskich i również 2 łódzkie.

W analizie naszej nie stawiamy sobie za cel określenie opłacalności gospodarki zespołowej i przyzagrodowej w poszczególnych rejonach, lecz uchwycenie pewnych zależności między gospodarką zespołową i przyzagrodową w spółdzielniach powstałych z gospodarstw o różnej wielkości. Z tych względów sprawa absolutnego poziomu produkcji i dochodu w obu badanych grupach spółdzielni, a tym samym i podziału rejonowego, ma dla naszych rozważań znaczenie drugorzędne.

Obszar użytków rolnych spółdzielni łącznie z działkami wynosi przeciętnie w I grupie 210,1 ha, w II grupie — 108,6 ha; przeciętna ilość rodzin odpowiednio 20,4 i 21,3. Obszar działki przyzagrodowej łącznie z pastwiskiem użytkowanym przez inwentarz przyzagrodowy wynosi 0,73 i 0,72 ha użytków rolnych.

Rozpatrzymy najpierw dane dotyczące produkcji i dochodów z jednej działki w obu grupach spółdzielni. Dane te kształtują się następująco:

---

[1] Prawidłowość ta jest w pewnym stopniu zniekształcona przez różny poziom wartości zespołowej produkcji gotowej z 1 ha użytków rolnych. Zróżnicowanie tego poziomu — jak to następnie pokażemy — nie zależy jednak w badanych spółdzielniach od wielkości gospodarstw wchodzących w skład spółdzielni, lecz od innych czynników, raczej obiektywnych.

	I grupa	II grupa
obsada bydła *szt.*	1,8	1,7
w tym krów *szt.*	1,4	1,1
produkcja mleka *tys. ltr.*	2,7	2,5
„ żywca wołowego *q*	0,7	0,8
„ żywca wieprzowego *q*	4,6	2,2
wartość produkcji drobiu *tys. zł*	0,4	1,3
wartość produkcji gotowej, jaką dysponuje działka *tys. zł*	20,5	16,7
w tym wartość produkcji roślinnej otrzymanej z gosp. zesp. *tys. zł*	9,6	6,6
wartość produkcji gotowej wytworzonej na działce *tys. zł*	10,9	10,1
nakłady pieniężne działki *tys. zł*	3,2	2,7
dochód globalny z działki *tys. zł*	7,7	7,4

Dane powyższe wskazują, że w obu grupach spółdzielni istnieją na działkach pewne różnice w strukturze produkcji — w I grupie jest wyższa produkcja żywca wieprzowego, w II grupie — drobiu. W I grupie wartość nadwyżki produkcji trzody jest wprawdzie większa od wartości nadwyżki produkcji drobiarskiej w II grupie, lecz została ona wytworzona dzięki większej ilości produktów roślinnych uzyskanych ze spółdzielni i wyższych nakładów pieniężnych. W rezultacie wartość produkcji gotowej wytworzonej na działce (po potrąceniu wartości produkcji uzyskanej z gospodarki zespołowej) jest wyższa tylko o 800 zł, a dochód globalny zaledwie o 300 zł. Praktycznie działki przyzagrodowe w obu grupach spółdzielni nie wykazują istotnych różnic ani pod względem wartości produkcji ani pod względem wysokości dochodu globalnego (różnica dotycząca produkcji żywca wieprzowego i drobiu wynika tu z różnic rejonowych).

Dane ze wszystkich 12 badanych spółdzielni wskazują, że przeciętny dochód globalny z działki tylko w dwóch przypadkach jest nieco niższy od 6 tys. zł i w jednym nieco wyższy od 10 tys. zł. W pozostałych 9 spółdzielniach dochód globalny waha się około 7—8 tys. zł. Fakty te świadczą o niewielkim zróżnicowaniu dochodu z działki w różnych spółdzielniach (w ramach jednej spółdzielni zróżnicowanie bywa znacznie większe) a tym samym o tym, że całkowity dochód rodziny spółdzielczej uzależniony będzie przede wszystkim od dochodu z gospodarki zespołowej. Ten ostatni natomiast zależy od wysokości produkcji (a tym samym i dochodu) z 1 ha użytków gospodarki zespołowej i ilości hektarów przypadających na jedną rodzinę.

Dane dotyczące niektórych mierników produkcyjnych dla gospodarki zespołowej i całej gospodarki spółdzielczej w obu grupach spółdzielni przedstawiają się następująco: (struktura zasiewów, obsada inwentarzem żywym i produkcja zwierzęca obliczone tu są w stosunku do obszaru gruntów ornych lub użytków rolnych całej gospodarki spółdzielczej):

	I grupa	II grupa
% okopowych w pow. zasiewów		
gosp. zesp.	15,3	15,8
działki	6,5	9,4
razem	21,8	25,2
% pszenicy w pow. zasiewów gosp. zesp.	8,0	17,1

obsada bydłem na 100 ha uż. rol. *szt.*		
gosp. zesp.	19,2	23,2
działki	17,5	33,3
razem	36,7	56,5
w tym krów *szt.*		
gosp. zesp.	10,6	13,8
działki	13,6	21,6
razem	24,2	35,4
produkcja trzody na 100 ha uż. rol. q		
gosp. zesp.	24,9	26,0
działki	44,7	43,1
razem	69,6	69,1
wartość prod. drobiu na 100 ha uż. rol. *tys. zł.*	3,4	24,7
plon przeliczeniowy w gosp zesp. *q/ha*	15,0	17,3
produkcja gotowa gosp. zesp. *tys. zł/ha*	3,27	4,17

Dane dotyczące powierzchni okopowych, obsady bydłem i produkcji trzody w gospodarce zespołowej wskazują, że wielkość obszaru przypadającego na rodzinę nie wpłynęła zbytnio w badanych spółdzielniach na kierunek produkcji gospodarki zespołowej. Wyższa natomiast produkcja gotowa na 1 ha użytków w II grupie wynika z wyższych o 2,3 q/ha plonów przeliczeniowych (m. in. więcej obornika) i większego udziału pszenicy w powierzchni użytków (lepsza gleba).

Dane dotyczące całej gospodarki spółdzielczej świadczą o tym, że mniejszy obszar użytków przypadający na jedną rodzinę wywiera wpływ na produkcję, a mianowicie powoduje nieco wyższy udział okopowych w strukturze zasiewów i znacznie większą obsadę bydła na 100 ha użytków. Natomiast wielkość pogłowia i rozmiary produkcji zwierzęcej na rodzinę kształtują się odwrotnie, są one mianowicie wyższe w I grupie. I tak na jedną rodzinę w grupie I przypada 3,8 sztuk bydła (krów 2,5), a w II 2,9 sztuk (krów 1,8), produkcja żywca wieprzowego odpowiednio 7,2 i 3,6 q.

Przytoczone powyżej dane świadczą o tym, że struktura obszarowa gospodarstw rolnych, z których powstała spółdzielnia produkcyjna, nie oddziaływa wyraźnie na kierunek produkcji gospodarstwa zespołowego, oddziaływa natomiast (poprzez działki) na kierunek produkcji całej gospodarki spółdzielczej. Kierunek ten zgodny jest w zasadzie z kierunkiem odpowiedniej wielkości gospodarstw indywidualnych. Wyraża się on w większej produkcji zwierzęcej na 1 ha użytków oraz w większym procencie okopowych w strukturze zasiewów w spółdzielniach o mniejszym areale na rodzinę [1].

Podstawowe mierniki ekonomiczne obliczone dla gospodarki zespołowej i przyzagrodowej oraz dla całej gospodarki spółdzielczej w obu grupach spółdzielni przedstawia tabela 4.

[1] Niektóre dane z badanych spółdzielni w porównaniu z danymi odpowiedniej wielkości gospodarstw rachunkowiczów przedstawiają się następująco (w nawiasie liczby dotyczące gosp. indyw.):

% okopowych w strukturze zasiewów: I grupa 21,8 (22,5), II — 25,2 (24,0),
ilość krów przypadających na jedno gospodarstwo (szt.): I — 2,5 (2,9), II — 1,8 (2,1);
produkcja żywca wieprzowego (q): I — 7,2 (8,5), II — 3,6 (5,8).

Źródło: Wyniki rachunkowości rolnej gospodarstw indywidualnych 1955/56. IER.

Uwaga. Grupie I odpowiadają średnie dane z gospodarstw 7—10 i 10—14 ha, grupie II — dane z grupy gospodarstw 3—7 ha.

Tabela 5

Mierniki ekonomiczne gospodarki zespołowej i przyzagrodowej oraz całej gospodarki spółdzielczej w dwóch grupach spółdzielni[a]

Wyszczególnienie	I grupa	II grupa
Ilość ha uż. rolnych na rodzinę	10,3	5,1
Dni pracy na rodzinę	608	393
w tym w gosp. zesp.	382	197
na działce	226	196
Dni pracy na 1 ha uż. rolnych	59,1	77,0
w tym gosp. zesp.	37,1	38,6
na działkach	22,0	38,4
Nakłady pieniężne *zł/ha*	1 509	1 893
w tym gosp. zesp.	1 197	1 372
działki	312	521
Razem nakłady na 1 ha *w zł*[b]	3 873	4 983
w tym gosp. zesp.	2 681	2 916
działki	1 192	2 077
Produkcja gotowa *w zł/ha*	4 328	6 156
w tym gosp. zesp.	3 269	4 172
działki	1 059	1 984
Udział działek w prod. spółdz. %	24,4	32,2
Rentowność produkcji %	11,7	23,6
w tym gosp. zesp.	21,9	43,1
działki	—11,0	—4,5
Wydajność pracy — prod. gotowa na 1 dzień *zł*	73,2	80,0
w tym w gosp. zesp.	88,1	102,1
na działkach	48,1	51,6
Dochód globalny brutto *zł/ha*	2 819	4 263
w tym z gosp. zesp.	2 072	2 800
z działek	747	1 463
Dochód glob. brutto na 1 dzień pracy *zł*	47,7	55,4
w tym z gosp. zesp.	55,8	72,5
z działek	34,0	38,1
Dochód glob. brutto na rodzinę w *tys. zł*	29,0	21,7
w tym z gosp. zesp.	21,3	14,3
z działek	7,7	7,4
Świadczenia na 1 rodzinę *zł*	3,4	1,8
Dochód glob. netto na rodzinę *tys. zł*	25,6	19,9

[a] Zarówno w nakładach jak i dochodach gospodarstwa zespołowego i działek nie uwzględnione są zarobki uboczne. Przytoczone dane dotyczą tylko produkcji rolnej.

[b] Nakłady pracy wycenione po 40 zł za 1 dzień roboczy.

Z danych tabeli 4 wynika, że w obu grupach spółdzielni dochód globalny z działki w przeliczeniu na dzień pracy jest niższy od 40 zł, tj. od przyjętej przez nas umownej opłaty pracy. Spośród 12 badanych spółdzielni dochód globalny z działki na dzień pracy jest tylko w 4 spół-

dzielniach nieco wyższy od 40 zł, natomiast w gospodarce zespołowej — tylko w jednej spółdzielni jest nieco niższy od 40 zł.

Niski dochód globalny z działki na dzień pracy w porównaniu z gospodarką zespołową wynika z dwóch powodów: po pierwsze, z niższej wydajności pracy w produkcji zwierzęcej (na działkach przeważa produkcja zwierzęca) w porównaniu z produkcją roślinną, która w gospodarce zespołowej (przewaga produkcji roślinnej) jest stosunkowo wysoko zmechanizowana, po drugie, z rozdrobnionej produkcji zwierzęcej na każdej działce (1—2 krowy, 2—3 świnie). Ta ostatnia przyczyna powoduje, że wydajność pracy w produkcji zwierzęcej na działkach jest nie tylko niższa od zespołowej produkcji zwierzęcej, lecz także od produkcji w odpowiedniej wielkości gospodarstwach indywidualnych. Część zwierząt, która poprzednio była w gospodarce indywidualnej, została przekazana gospodarce zespołowej. W związku z tym, chociaż globalne nakłady pracy na produkcję zwierzęcą w gospodarce przyzagrodowej obniżyły się (w porównaniu z poprzednią gospodarką indywidualną), to jednak wzrosły one w przeliczeniu na jednostkę produkcji, bowiem zmniejszenie np. liczby krów lub świń z 3 do 2, tj. o jedną trzecią, nie zmniejsza w tym samym stopniu nakładów pracy.

Tak więc niska wydajność pracy w gospodarce przyzagrodowej obniża w poważny sposób w całości gospodarki spółdzielczej korzystne na ogół mierniki ekonomiczne dotyczące wydajności pracy, dochodu globalnego na dzień pracy i rentowności produkcji gospodarki zespołowej.

Porównując w obu grupach spółdzielni liczbę dni pracy przypadającej na jedną rodzinę, widzimy, że w I grupie spółdzielni, tzn. o większej ilości ziemi na rodzinę, ogólne nakłady pracy są o przeszło 50% wyższe niż w II grupie. Ponieważ różnica nakładów pracy na działce nie jest zbyt duża (przewaga 30 dni w I grupie wynika z większej nieco ilości krów i dwukrotnie większej ilości świń), całą nadwyżkę nakładów pracy pochłonęła gospodarka zespołowa. W rezultacie w I grupie przypadają na rodzinę w gospodarce zespołowej prawie dwukrotnie wyższe nakłady pracy. Natomiast na 1 ha w gospodarce zespołowej nakłady pracy nie wykazują istotnej różnicy. Wyższe nakłady pracy na 1 ha całej gospodarki spółdzielczej w II grupie (o 17,9 dni) wynikają przede wszystkim z wyższych nakładów w gospodarstwach przyzagrodowych (dwukrotnie więcej działek na 100 ha użytków).

Tak więc i w przypadku nakładów pracy poważnie ciąży na gospodarce spółdzielczej ekonomika gospodarstw indywidualnych. Wpływ jej — tak samo jak w przypadku struktury produkcji — nie tyle odbija się na gospodarce zespołowej, ile — poprzez działki przyzagrodowe — na całości gospodarki spółdzielczej. Jednak przy całym podobieństwie do ekonomiki gospodarstw indywidualnych (większa ilość dni pracy na rodzinę i mniejsza na 1 ha w gospodarstwach o większej ilości ziemi), istnieje tu poważna różnica, a mianowicie obniżenie nakładów pracy na 1 ha użytków, szczególnie w spółdzielniach o mniejszej ilości ziemi na rodzinę. Porównanie nakładów pracy na 1 ha użytków w odpowiedniej wielkości gospodarstwach indywidualnych (na podstawie cytowanego na s. 25 źródła) i w obu grupach badanych spółdzielni przedstawia się

następująco (w nawiasie nakłady pracy w gospodarstwach indywidualnych). I grupa 59 (72), II grupa 77 (115) [1].

Jeśli w I grupie spółdzielni nakłady na 1 ha są w porównaniu z gospodarstwami indywidualnymi niższe zaledwie o 13 dni, to w II grupie aż o 38 dni. Obniżenie nakładów pracy wynika głównie z zastosowania mechanizacji w zespołowej produkcji roślinnej, mniejszych nakładów pracy przy obsłudze inwentarza w większych fermach zespołowych, a także — w pewnym stopniu — ze zmniejszenia obsady inwentarza żywego w porównaniu z gospodarką indywidualną (patrz dane przytoczone w odnośniku na s. 25).

Jeśli chodzi o wyższą wydajność pracy i wyższy dochód globalny na dzień pracy w gospodarce zespołowej w II grupie spółdzielni (na działkach różnice są niewielkie), to wynikają one z większej wartości produkcji z 1 ha użytków. Większa wartość produkcji z 1 ha w gospodarce zespołowej II grupy spółdzielni wynika nie tylko i nie tyle ze specyfiki tej grupy spółdzielni (mniej ziemi na rodzinę — więcej bydła, więcej obornika, wyższe nieco nakłady na 1 ha), lecz w dużym stopniu z wpływu obiektywnych czynników produkcji (lepsza gleba — wyższe plony, większy udział upraw dających większą wartość produkcji z 1 ha, np. pszenicy oraz wyższe ceny realizacji zbóż na wolnym rynku). Poza tym wyższa wydajność pracy w II grupie spółdzielni wynika z tego, że w zwiększonych — w stosunku do grupy I — nakładach na 1 ha większą rolę odgrywają nakłady pieniężne (175 zł) niż nakłady pracy (1,5 dnia, tj. 60 zł). Tak więc uwzględniając oddziaływanie obiektywnych czynników produkcji na wielkość i wartość produkcji w II grupie spółdzielni, wpływ wielkości gospodarstw wchodzących w skład spółdzielni na wyniki produkcyjne, wydajność pracy i dochód na dzień pracy z gospodarki zespołowej wydaje się być raczej niewielki (zagadnienie to wymaga zbadania na większej liczbie spółdzielni w tym samym rejonie). Natomiast wpływ wielkości gospodarstw na wyniki produkcyjne całej gospodarki spółdzielczej jest jak najbardziej wyraźny. Składa się na to głównie produkcja z większej liczby działek przyzagrodowych przypadających na 100 ha użytków rolnych gospodarki spółdzielczej.

Porównując dane dotyczące wielkości produkcji z 1 ha gospodarki spółdzielczej i dochodu na rodzinę (z tabeli 5) widzimy, że w obu grupach spółdzielni wielkości te kształtują się odwrotnie. W I grupie spółdzielni (10,3 ha na rodzinę) produkcja gotowa z 1 ha wynosi 4,3 tys. zł, dochód globalny netto na rodzinę 25,6 tys. zł, w II natomiast grupie spółdzielni (5,1 ha na rodzinę) produkcja gotowa z 1 ha — 6,1 tys. zł, zaś dochód na rodzinę 19,9 tys. zł. Zarówno więc pod względem wielkości produkcji z 1 ha, jak i dochodu na rodzinę obserwujemy w go-

[1] Uwzględniając powyższe nakłady na 1 ha użytków rolnych, liczba dni pracy w przeliczeniu na jedną rodzinę w spółdzielniach produkcyjnych i w gospodarstwach indywidualnych (liczby podane w nawiasie) kształtuje się następująco: I grupa — gospodarstwa o pow. 5 ha — 608 (740), II grupa gosp. o pow. 10 ha 393 (580). Tak więc zmniejszenie nakładów pracy w przeliczeniu na 1 rodzinę w spółdzielniach produkcyjnych w porównaniu z odpowiednimi gospodarstwami indywidualnymi wynosi w gospodarstwach większych (10 ha) około 130 dni, w gospodarstwach mniejszych (5 ha) około 190 dni. Dane te dotyczą tylko produkcji rolnej, nie obejmują natomiast zarobków ubocznych.

spodarstwach spółdzielczych taką samą prawidłowość jak i w gospodarstwach indywidualnych, a mianowicie: w miarę wzrostu wielkości gospodarstwa zmniejsza się wartość produkcji z 1 ha, a równocześnie wzrasta dochód rodziny z gospodarstwa, i na odwrót.

Здзислав ГРОХОВСКИ
Институт Экономики Сельского Хозяйства
Варшава

ДОХОДНОСТЬ ОБЩЕСТВЕННОГО И ПРИУСАДЕБНОГО ХОЗЯЙСТВА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ КООПЕРАТИВОВ

Содержание

Автор указываат на взаимную связь между приусадебным хозяйством членов кооператива а общественным хозяйством производственных кооперативов. На основе исследования 180 приусадебных хозяйств, принадлежавших к членам 12 кооперативов, автор делает следующие выводы:

1. Производительность труда и доход приходящийся на I человекодень в приусадебном хозяйстве является на 40—50% ниже чем в общественном хозяйстве.

2. Доход членов семьи из приусадебного хозяйства не обнаруживает большого различия в отдельных кооперативах, в то время как доход из общественного хозяйства зависит от количества земли приходящейся на одну семью и является тем больше, чем больше земли приходится на одну семью.

3. Направление и уровень общественной продукции в осносном не зависит от количества земли приходящейся на одну семью.

4. Направление общественной и приусадебной продукции, а тем самым общей кооперативной продукции является тем более интенсивным, чем менее земли приходится на семью (здесь потверждается та самая закономерность какая обнаружена в одиноличных хозяйствах)

5. В сравнении с единоличными хозяйствами, затраты труда на один га угодий в производственных кооперативах (общественное и приусадебное хозяйство) на 13 дней ниже — при 10 га на одну семью — и на 40 дней — при 5 га на одну семью, а число человекодней приходящихся на одну семью соответственно ниже на 130 до 190 дней в год.

ZDZISŁAW GROCHOWSKI
Institute of Agricultural Economics
Warsaw

PROFITABILITY OF COLLECTIVE AND INDIVIDUAL FARMING IN AGRICULTURAL COOPERATIVE

Summary

The author shows correlation between individual, and collective farming in agricultural cooperatives.

Acording to data resulting from research work carried out in 180 farms run individually in 12 cooperatives the author states that:

1) labour efficiency and income per one working day in individual farming is 40—50 per cent lower than in collective farming.

2) income derived by a family, (belonging to a cooperative) from individual farming is nearly the same in all cooperatives, whereas income obtained in collective farming depends upon the acreage per 1 family, and the biger the acreage the higher the income.

3) trends and volume of production in collective farming do not depend upon acreage available for one family.

4) trends and intensity of production in both collective and individual farming i. e. entire production of cooperatives, increase if the acreage per one family is smaller (as in individual farming).

5) work outlays per 1 hectar of arable land in cooperative economy (individual and collective farming) as compared with those in individual farming are lower from 13 days (with 10 hectars per family) to 40 days (with 5 hectars per family), and a number of working days per family is smaller by 130 to 190 days per year.